

Patrimoni

La muralla de Banyoles, de l'oblit a un monument recuperat

Guerau Peralada

FONS D'IMATGES DEL PLA DE L'ESTANY

Les hortes al llarg del segle XX van ser cultivades a peu de muralla. En època medieval aquests terrenys eren ocupats pels valls.

La muralla de Banyoles ha estat un monument força desconegut fins fa ben poc. Els treballs de recuperació van iniciar-se a partir de la primavera de 2006 per part de l'Ajuntament; pocs mesos després, durant la festa major de Sant Martirià, a final d'octubre, s'inaugurava de manera oficial el tram de muralla de Can Lavall, amb una àmplia zona verda al seu entorn, tan gran com la plaça Major. Tot i que avui s'ha conservat aquest llenç ben notable darrere del Museu Arqueològic Comarcal, a la ciutat no en queda cap més tram sencer. Per això, la muralla és un element patrimonial de gran singularitat i rellevància històrica, i possiblement un dels vestigis més remarcables del passat medieval de la capital del Pla de l'Estany, juntament amb la plaça Major, la Llotja del Tint (o tint dels paraires), l'edifici de la Pia Almoïna, el retaule gòtic de la Mare de Déu de l'Escala i la famosa arqueta de sant Martirià.

El procés d'emmurallament

Gràcies a les fonts documentals podem resseguir bona part de la història i evolució de la muralla a partir del segle XIII fins a final del XIX, moment en què s'enderrocaren els darrers trams del recinte fortificat.(1) En primer lloc, els documents apunten que la vila va començar a tenir muralla al segle XIII. Un pas decisiu fou sens dubte la Carta Municipal atorgada el 1303, en què tingué lloc la constitució de la universitat, el poder local, que continuà la fortificació de la vila. Precisament pocs anys després, el 1309 els jurats de la universitat ja presentaren un acte de protesta a l'abat del monestir Bernat de Vallespirans, el veritable senyor feudal de la vila, en què defensaven la seva autoritat de tancar els portals, com era costum des de feia «quaranta anys enrere». Els portals documentats entre final del segle XIII i principi del segle XIV són els de Sant Martíà (1305), Sobreporta (1243), Girona (1279), Peraseca (1279) i Besalú (1279).

Segons l'historiador banyolí Mn. Lluís Constans, erudit i estudiós de la història local, la vila medieval no s'hauria emmurallat en un mateix període, sinó de forma gradual i per parts: en primer lloc el nucli antic de la Vila Vella i després el nou nucli urbà, la Vila Nova, sorgit més a ponent, format pel raval d'artesans de Sobreporta i la plaça de Vilanova (avui plaça Major).(2) Concretament les dades documentals apunten que aquest nou emmurallament es produí durant la segona meitat del segle XIV i principi del XV. Justament és a partir del regnat de Pere III el Cerimoniós que s'atorgaren un seguit de privilegis reials destinats a les obres de fortificació, amb el rerefons de l'esclat de la guerra amb Castella (1356-1369).(3) La preocupació de les

Vista aèria de la muralla a la dècada dels anys 80 del segle XX, moment en què ja es plantejà la seva recuperació com a espai públic.

autoritats municipals hauria estat aquella de tancar íntegrament la vila medieval, amb els nous ravals comercials i artesanals, ubicats sobretot a la banda de ponent del nucli antic de Banyoles, refent-se així trams de muralla o bé construint-ne d'altres de bell nou. Encara a final del segle XIV es troben indicis que la muralla urbana s'estava aixecant: la universitat requeria fons de manera urgent per sufragar l'empresa. Així, els pagesos de les rodalies, vassalls del monestir de Sant Esteve, van ser obligats a contribuir econòmicament a les obres de fortificació i valls; tampoc els banyolins s'escaparen d'aquesta contribució.(4)

Els esforços en la seva construcció foren costosos, però podem dir que al segle XV la vila medieval de Banyoles ja tenia un recinte emmurallat complet. Durant les primeres dècades de la centúria s'enllestien els darrers treballs mercès a la concessió del rei Alfons el Magnànim als jurats de Banyoles sobre el dret d'imposar sises, és a dir, de gravar la venda de productes al detall, com ara les carns. No sabem si

els terratrèmols de 1427 i 1428 afectaren seriosament la muralla, però sí que part de la nau del monestir de Sant Esteve es va esfondrar. Durant la Guerra Civil Catalana (1462-1472), la forta resistència que oposà la guarnició reialista al setge del duc de Lorena i de Calàbria el juny de 1467, que durà més de deu dies, demostra una destacada solidesa de la plaça forta de Banyoles, atacada amb furioses bombardes, amb el reducte fortificat més poderós situat al monestir.(5)

El setge militar hauria estat realment devastador, atès que es van malmetre els cultius de la rodalia, molts trams de muralla, el Tint Nou dels paraires (avui es desconeix el seu emplaçament exacte) i moltes cases urbanes. Encara al tombant del segle XV es practicaren diverses reparacions a la muralla, preferentment a la banda de tramuntana, entre els portals dels Turers i de l'Hospital, molt probablement sota la supervisió del mestre Guerau (anys 1496, 1497 i 1500).(6) Pocs anys després, les obres encara continuaven, quan el 5 de desembre

Aspecte que ofereix el portal de Can i el tram de muralla, després de la seva adequació; o com a zona verda.

de 1505 el lloctinent de Catalunya Joan d'Aragó concedí a la vila de Banyoles el dret d'imposició sobre les carns per tal de finançar la seva reconstrucció.

El declivi de la muralla

A grans trets, el segle XVII marca el principi de la lenta destrucció de la muralla de Banyoles, que, com s'ha dit, fou bàsicament construïda en època baixmedieval. Tot i els esforços del govern municipal de mantenir i reparar la muralla urbana al principi d'aquest segle, fet que indicaria que el recinte era encara bastant complet, les continuades guerres amb França, sobretot el setge de 1655 i la notícia de la seva voladura l'any 1695, marcaren un abans i un després. En

primer lloc, la universitat de Banyoles entre els anys 1618-1621 decidí reparar i aixecar-ne els trams malmesos entre el portals de Girona i dels Turers, també una part de muralla del portal de Sant Benet, darrere del carrer Nou, i construir alguns merlets. Els mestres de cases van ser Guinot Rigau, Joan Rigau i Joan Donadiu.(7)

Durant la Guerra dels Segadors (1640-1652) un gran nombre de banyolins participaren en els episodis bèl·lics en terres de la Catalunya Nord i Tarragona, tot i que la vila no hauria estat atacada per part de les tropes austriacistes de Felip IV. Pocs anys després, el fatal estiu de 1655 suposà la destrucció i el bombardeig de bona part del monestir de Sant Esteve, causat per les tropes espanyoles dirigides pel general de cavalleria Don Diego Caballero, que volien expulsar els francesos que s'hi havien fortificat. A més, es van originar amenaces de saqueig i destrucció de la vila i de l'església parroquial de Santa Maria dels Turers.(8) Com a resposta urgent, la universitat va haver de fer front a quantioses contribucions de guerra als espanyols per evitar-ne el saqueig.

Al principi de 1695, durant la Guerra dels Nou Anys (1689-1697), la vila fou ocupada per dos regiments d'alemanys del regne de França; aquell mateix any haurien començat a reforçar la muralla del monestir de Sant Esteve. Malauradament, a l'estiu les tropes espanyoles havien volat la muralla. Finalment el 1698 la universitat va fer un dels darrers esforços per conservar-la, tot i que no sembla que s'hi fessin reparacions importants.

Al llarg del segle XVIII l'estat de l'antiga muralla medieval no millorà, i començà el seu desmantellament a causa de dos fets fonamentals: els enfrontaments bèl·lics de la Guerra de Successió, moment en què hauria estat en part enderrocada, i les llicèn-

cies concedides per l'Ajuntament de forma excessiva a particulars per obrir-hi obertures (portes o finestres) o bé permís per construir damunt dels antics valls. En primer lloc, com s'ha dit, durant la Guerra de Successió Banyoles va ser ocupada el 1711 per les tropes filipistes del mariscal francès d'Aparjou. Lluny d'una ocupació amistosa, els banyolins i els veïns dels pobles de la rodalia van ser obligats a participar en els treballs de fortificació del monestir de Sant Esteve, també de la muralla.(9) Malgrat els esforços de les tropes franceses de reforçar les defenses, l'agost de 1712 vingué a Banyoles el cabdill austriacista Josep Vinyals de Flaça, acompanyat de 100 terralloners, amb la intenció d'enderrocar-la, i molt probablement reeixí en el seu propòsit.

Un cop acabada la Guerra de Successió el consistori mostrà poc interès a reconstruir un recinte ja molt malmès a causa de les guerres. Hem documentat que trams sencers de muralla eren a terra, o només en quedava el fonament, i els valls eren tertraplenats com a hortes en mans privades. Tot i això, encara eren dempeus algunes torres, avui desaparegudes: les torres dels Turers, d'en Brugada i d'en Canet, aquesta última també dita del Mal Consell.

Al llarg del segle XIX és evident que ja quedaven ben poques restes de la muralla medieval. L'expansió urbanística de Banyoles fora dels límits del centre històric i les guerres carlines van posar fi al clos murat. En el primer cas, al llarg del segle XIX el consistori n'autoritza la demolició, circumstància que tingué lloc també en moltes poblacions catalanes. L'antiga muralla era percebuda com una barrera física per al creixement urbanístic de Banyoles, i per això fou gradualment enderrocada per iniciativa dels veïns i amb el vist-i-plau del

govern municipal. L'antiga funció defensiva deixà d'existir per convertir-se en una autèntica pedrera. En segon lloc, l'ocupació carlina (novembre 1873 – octubre 1875) de les tropes del brigadier Francesc Savalls comportà l'ordre d'enderroc per part del tinent coronel Narcís Comadira de bona part de les fortificacions. També l'octubre de 1874 el mateix Savalls ordenà que es tirés a terra la caserna militar dels servites i tots els elements fortificats que encara eren dempeus.(10)

Sens dubte el darrer terç del segle XIX suposà la fi dels pocs vestigis de la muralla i es tancà el seu últim capítol. En els anys immediats, un cop acabada la darrera guerra carlina, molts particulars aprofitaren les pedres

provinents de les defenses derruïdes com a material constructiu. Les poques restes de muralla i les fortificacions van anar desapareixent, tot i que avui sortosament conservem un tram sencer darrere de Can Lavall.

Les restes de la muralla i les reformes dels Perpinyà

Històricament, l'únic tram de muralla medieval conservat a Banyoles ha format part del jardí de la família Perpinyà (avui Can Lavall), antics propietaris de la casa noble del mateix nom. L'antiga muralla fou reutilitzada com a mur de tancament de la finca, i per aquest motiu avui s'ha conservat. La casa de Can Lavall, amb la façana principal encarada al carrer de les

Escrivanes (antigament Major Davall) va ser adquirida per la família Perpinyà l'any 1556 a la família Serra, notaris de la vila de Banyoles, tot i que la casa-palau actual es mostra com un edifici noble reformat bàsicament al segle XVIII. A partir de mitjan segle XX la finca va ser adquirida per la família Lavall, actuals propietaris.

La muralla en sentit est-oest té prop de 85 m de longitud i la seva gruixària d'1,30 m és irregular, producte de les reformes dutes a terme en diverses èpoques. El seu traçat no és del tot rectilini, sinó sensiblement curvilini, adaptat al subsòl del travertí, però també a l'alineació de les cases del carrer d'Escrivanes. L'alçada màxima del parament no supera els 6 m, tot i que a l'extrem de ponent, darrere del pati del Museu Arqueològic Comarcal, té una alçada sensiblement més baixa.

En la construcció de la muralla són ben visibles diferents tècniques constructives, moltes de les quals són producte de diverses reformes. La base de la muralla es troba assentada sobre la roca mare. La part baixa fou bastida amb blocs poc desbastats de travertí, de forma i mida desiguals, disposats de manera esglaonada o amb la intenció de seguir filades més o menys regulars. A partir d'aquesta base, és remuntada amb un parament més regular, bastit amb blocs de travertí ben esberlats de formes quadrangulars i seguint filades força definides. Aquest parament és molt evident a l'alçada de les espitlleres d'una única esqueixada (en total vuit de conservades) fetes també a base de carreus ben treballats.

La part baixa de la muralla i les espitlleres probablement formaven part de l'obra medieval aixecada a partir del segle XIII, encara que fou continuada entre final del segle XIV i les primeres dècades del segle XV, com ja s'ha indicat. No obstant això,

Plànol de l'enginyer Ramon Gussinyer de l'any 1905 i conservat al Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Es pot veure en aquest detall el tram de muralla, entre Can Lavall (finca núm 45) i les hortes davant la muralla (finca núm. 48).

La muralla amb la zona verda annexa, tal i com es pot visitar avui al centre del barri vell.

sabem que fou objecte de reparació a la darrerria del segle XV i principi del segle següent, encara refeta el segle XVII, a càrrec de la universitat de Banyoles, tot i que les fonts documentals indiquen que afectà sobretot altres trams del recinte, sobretot a l'alçada dels portals dels Turers i de Sant Benet.(11)

Cal indicar que la muralla medieval sembla que no té continuïtat en l'extrem de llevant i de ponent, ja que la tècnica constructiva de l'obra evidencia una més que probable reconstrucció. Finalment a la part superior de la muralla, on es troba el passeig construït pels Perpinyà, s'observa una factura constructiva ben diferent, a base de pedruscall i pedra menuda lligada amb abundant morter de calç. També cal assenyalar que, al

centre de la muralla, posteriorment va ser obert un portal amb arc rebaixat amb una llinda arquejada monolítica (fals arc). Era l'accés al pati de la casa noble de Can Perpinyà.

Precisament moltes d'aquestes reformes de la muralla no degueren ser anteriors al segle XVIII, moment en què Can Perpinyà es transformà en palau urbà, i la muralla va passar a formar-ne part. D'aquesta època correspondrien parts de l'engruiximent de la muralla, l'arc escarser ja referit, el passatge superior i el portal d'accés al jardí interior. De fet, el relat coetani del viatger castellà Francisco de Zamora, que visità Banyoles els dies 19 i 20 de gener de 1790, ens descriu aquest passeig construït com un «trozo de muralla fuerte, sobre la que tiene un buen paseo y salida la casa de Perpiñà».(12) Segons el cronista de la ciutat Antoni M. Rigau, durant l'ocupació carlista de Banyoles (1873) feia guàrdia en aquest passeig l'escorta del brigadier Savalls, que s'allotjava a la casa Bach-Perpinyà.(13)

Per acabar, a cada extrem de la muralla hi ha emplaçades dues glorietses de planta hexagonal d'inspiració romàntica, construïdes també per la família Perpinyà. La coberta piramidal feta de lloses és sostinguda per sis pilars de travertí, coronada per set pinacles de factura tosca i irregular. A cada cara de la glorieta hi ha un fals arc conopial i trilobulat fet de llosa. La barana és forjada. Dessota la glorieta del carrer de la Porta del Forn es troba una porta de llinda monolítica de travertí i muntants de pedra. Les dues glorietses podrien ser d'època moderna, tot i que la tècnica i la factura de reminiscències neogòtiques o orientals ens podria indicar una obra del segle XIX o ben bé del principi del XX. Per exemple, a Banyoles l'església del convent de les monges clarisses (La Providència) aixecat a partir de la seg-

ona meitat del XIX, mostra una façana de concepció classicista i un campanar de reminiscències neogòtiques amb obertures d'arc ogival; el convent del Sagrat Cor, començat a construir a partir de l'any 1878, mostra també un campanar del mateix estil amb arcs ogivals trilobulats, pinacles i coberta piramidal, però en aquest cas concret amb un ús del maó i la ceràmica vidrada. (14)

El portal d'en Peraseca

L'aspecte de la muralla de Can Lavall certament ha canviat des del seu origen. A l'extrem de llevant es trobava l'antic Portal d'en Peraseca (també conegut com del Forn) que donava accés a la plaça de la Vila Vella, avui del Teatre. Actualment aquest antic portal està desaparegut del tot, però s'ha mantingut el nom del carrer com de la Porta del Forn. Justament les primeres dades històriques del portal es remunten fins a època medieval. Sabem que l'any 1279 un tal Mercadal tenia una casa al costat del «portale de Petrasicca».(15) A partir del segle XVI surt anomenat en varis documents com el Portal de Peraseca, nom que li venia donat pel mas que es trobava fora muralla (avui mas Ametller). Tenim notícia que l'any 1693 Joan Baptista Perpinyà s'oposà que el portal d'en Peraseca fos tancat (tapiat) per part de la universitat de Banyoles, ja que l'usava per accedir als camps de la seva propietat.(16) Més endavant fou conegut com la Porta Forn.

El segle XIX aquest portal és referit com el Portal d'en Ninet o d'Ametller. Durant les guerres carlines fou reformat i fortificat (1839 i 1848); també tenia un cos de guàrdia.(17) La fi del portal arribà l'any 1863, quan l'Ajuntament va posar en subhasta pública el seu enderroc. Jaume Argelés fou qui portà a terme l'obra

Vista de les dues gloriets ornamentals situades a cada extrem de la murall, avui elements arquitectònics singulars de la nova zona verda.

de demolició, per 150 rals, amb la condició de deixar les pedres i la runa en l'anomenada «muralla d'en Palló», el tram murat que avui coneixem com de Can Lavall. Finalment, el 1874, durant la tercera guerra Carlina el tinent coronel Narcís Comadira, comandant d'armes carlí del districte de Vilademuls i Banyoles, ordenà que fos immediatament enderrocat el tram de muralla amb espitlleres entre el Portal d'en Ninet i el monestir de Banyoles, a més de tres torres situades al monestir.(18) Molt probablement per aquest motiu avui no es conserva la continuació de la muralla, és a dir, des de l'antic Portal de Peraseca fins al monestir de Sant Esteve.

Finalment les fonts documentals també ens parlen que aquest tros de muralla era precedit de valls o fossats, els quals en època de pau eren teraplenats i cultivats com a hortes. Els valls tenien una funció defensiva, excavats al subsòl de travertí, d'on

també se n'extreia la pedra.(19) Per exemple, l'any 1579 els jurats donaren permís a un tal Bassedes perquè pogués treballar –lògicament com a cultius– els valls del Portal de Girona, darrere del seu hort. També l'any 1579 un tal Cervià va obtenir llicència per treure i netejar els valls en aquest punt: «Licencia dels vals del portal den Peraseca – Licencia donada per los jurats de traure y netejar los vals del portal de Peraseca fins a la murada de la casa de Mn. Perpinya a Servia».(20) Amb tota certesa, davant la muralla actual existien valls, i tan sols una excavació arqueològica podria confirmar-ne l'existència. Desitgem que en un futur immediat els treballs arqueològics puguin aportar noves dades històriques sobre la muralla de Banyoles, testimoni directe dels fets històrics més rellevants ocorreguts a la comarca del Pla de l'Estany.

Guerau Palmada és historiador.

Notes:

Aquest article ha estat possible gràcies a l'estudi històric i documental encarregat per l'Ajuntament de Banyoles els anys 2005-2006 sobre la història de la muralla.

CONSTANS, Lluís G. *Expansió urbana de Banyoles. IX. Manuscrits inèdits de Mossèn Constans*. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Banyoles, 1981.

CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles, III*. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Banyoles, 1989. Doc. 795.

CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles, IV*. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Banyoles, 1991. Doc. 932.

ALSIUS, Pere. *Ensaig Històric sobre la Vila de Banyoles*. Banyoles, 1895. CONSTANS, Lluís G. *Manuscrits inèdits de Mossèn Constans, IV Crònica*. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Banyoles, 1981.

Arxiu Històric de Banyoles (AHB): *Manual dels jurats (1410-1551)* L5.

AHB: *Llibre de Notes (1521-1561)* L7.

CONSTANS, Lluís G. *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya*. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1960. P. 115.

AHB. *Clavariat (1630-1769)*. Signatura 52.

AHB. Actes de l'Ajuntament (1874-1876) L30. CONSTANS, Lluís G. *Diplomatari de Banyoles, V*. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Banyoles, 1993. Doc. 2125.

AHB. *Manual dels jurats (1410-1551)* L5.

ZAMORA, Francisco de. *Diario de los viajes hechos en Catalunya*. Curial. Barcelona, 1973. P. 316-321.

RIGAU, Antoni M. «El fossar, el fossat i la muralla», *Revista de Banyoles* (Banyoles) 743 (maig-juny 1994). P. 20-21.

DIVERSOS AUTORS: *El Patrimoni del Pla de l'Estany. Inventari històric i arquitectònic de la comarca*. Consell Comarcal del Pla de l'Estany. Banyoles, 2005.

CONSTANS, Lluís G. *Expansió urbana de Banyoles. IX. Manuscrits inèdits de Mossèn Constans*. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Banyoles, 1981.

AHB. *Llibre de la Universitat de Banyoles (1688-1734)* L9.

AHB. *Obres de Fortificacions (1663-1873)* núm. reg. 371.

AHB. *Actes de l'Ajuntament de Banyoles (1874-1876)* L30.

PALMADA, Guerau. «La muralla medieval de Banyoles», *El Lligat. Butlletí dels Museus, de l'Arxiu i del Patrimoni Històric de Banyoles* (Banyoles) 1 (gener 2002).

AHB. *Llibre de Notes (1521-1562)* L7.